

Finansal Krizin Denetçi İhtiyatlılığı Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği¹

Serkan TERZİ² - İlker KIYMETLİ ŞEN³

Başvuru Tarihi: 19.05.2021

Kabul Tarihi: 13.09.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, 2007 yılında başlayan küresel finansal krizin Türkiye’de denetçi ihtiyatlılığı üzerine etkisinin incelenmesidir. Bu amaç için Borsa İstanbul’da 2005-2011 yılları arasında işlem gören 138 işletme analizde kullanılmıştır. Analizde kullanılan değişkenler, literatürdeki çalışmalardan seçilmiştir. Bu çalışmada finansal krizin denetçi ihtiyatlılığı üzerine etkisi olup olmadığını test etmek amacıyla lojistik regresyon modeli kullanılmıştır. Ayrıca, kriz öncesi (2005-2006) ile kriz dönemi (2008-2009) arasında ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla da t-testi kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda literatürle uyumlu bir şekilde, denetçiler tarafından kriz döneminde süreklilikle ilgili daha ihtiyatlı davrandıkları, bu durumun kriz sonrasında (2010-2011) da devam ettiği görülmüştür. Ancak kriz sonrası süreklilikle ilgili görüşlerin kriz dönemine göre biraz daha esnediği tespit edilmiştir. Analize dahil edilen gözlemlerin kriz öncesi ve kriz dönemine göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olup olmadıklarını tespit etmek için uygulanan t-testi sonucuna göre önemli bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca kriz dönemi ile kriz sonrası dönem arasında denetçilerin ihtiyatlılıkları açısından da istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Bunun yanında; piyasa değerinin doğal logaritması, toplam aktifin doğal logaritması, aktif karlılık oranı ile cari oran değişkenlerinin süreklilik değerlendirmesi açısından istatistiksel olarak anlamlı oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca denetçi görüşünün dört büyük denetim firması tarafından verilip verilmemesi ise istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Denetim, İhtiyatlılık, Süreklilik, Finansal Kriz, Borsa İstanbul

Atıf: Terzi, S. ve Kıymetli Şen, İ. (2021). Finansal krizin denetçi ihtiyatlılığı üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 791-804.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, serkanterzi@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0151-8082

³ İstanbul Ticaret Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe ve Denetim Bölümü, ilksen@ticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6175-3397

The Impact of the Financial Crisis on Auditor Conservatism: Evidence from Turkey

Serkan TERZİ⁴ - İlker KIYMETLİ ŞEN⁵

Submitted by: 19.05.2021

Accepted by: 13.09.2021

Article Type: Research Article

Abstract

The purpose of this study is to examine the effect of the global financial crisis that started in 2007 on auditor conservatism in Turkey. We used 138 companies traded in Borsa Istanbul between 2005-2011 in the analysis. We selected the variables used in the research from studies in the literature. In this study, the logistic regression model to test whether the financial crisis has an impact on auditor conservatism. In addition, we applied a t-test to test whether there is a relationship between pre-crisis (2005-2006) and crisis period (2008-2009). As a result of the study, we observed that the auditors acted more cautiously about the continuity in the crisis period in line with the literature, and this situation continued after the crisis (2010-2011). However, we found that the views on the continuity after the crisis stretched more than the crisis period. We concluded no significant difference in the t-test results to determine whether there was a statistically significant difference between the observations included in the analysis before and according to the crisis period. In addition, we ascertained that there is no statistically significant difference between the crisis period and the post-crisis period in terms of the conservatism of the auditors. Besides, we concluded that the natural logarithm of the market value, the natural logarithm of the total asset, the asset profitability ratio, and the current ratio variables are statistically significant in terms of continuity assessment. In addition, whether or not Big4 audit firms gave the auditor's opinion was not observed to be statistically significant.

Keywords: Accounting, Auditing, Conservatism, Continuity, Financial Crisis, Borsa İstanbul

⁴ Çankırı Karatekin University, Faculty of Economics and Administrative Science, Department of Business, serkanterzi@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0151-8082

⁵ Istanbul Commerce University, Faculty of Business, Department of Accounting and Auditing, ilksen@ticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6175-3397

Giriş

2007 yılında başlayan küresel finansal kriz, çok sayıda işletmeyi etkilemiştir. Küresel krizin etkisiyle satışlarda azalma ve borç ödeme gücündeki azalma nedeniyle de çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır.

Küresel finansal kriz, birçok ülkeyi derinden etkilemiştir. Ayrıca 1929 yılında yaşanmış olan büyük ekonomik buhran da dâhil olmak üzere bu kriz, diğer krizlerden oldukça farklı ve dünyada bugüne kadar yaşanan ilk gerçek küresel kriz olmuştur (Öztürk ve Gövdere, 2010, s.378; Ertuğrul, İpek ve Çolak, 2010, s.60). Bu krizin ortaya çıkmasındaki en önemli neden, Mortgage krizi olmasına rağmen, piyasaların yapısı, denetim eksiklikleri ve izlenmiş olan politikalar da bu sürece etki etmiştir (Öztürk ve Gövdere, 2010, s.382).

Amerika’da Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu (National Bureau of Economic Research)’na göre Amerika’da küresel finansal kriz, Aralık 2007 yılında başlamış ve Haziran 2009 yılında sonlanmıştır. Amerika’da küresel kriz yaklaşık 18 ay sürmüş ve Amerika’daki son 60 yıldaki en uzun resesyon dönemine neden olmuştur. Her ne kadar küresel finansal krizin ortaya çıkardığı resesyon resmi olarak Haziran 2009’da sonlanmış olsa da ekonomide iyileşme etkisi 2009 yılında az olmuştur (Beams ve Yan, 2015, s.160). Bazı ülkelerde ise bu krizin etkileri 2009 yılında ortaya çıkmıştır (Al-Hroot, Al-Qudah ve Alkharabsha, 2017, s.151). Benzer şekilde Türkiye’de de küresel finansal krizin etkileri hissedilmiştir. Ancak Türkiye’de bu krizin etkileri, 2008 yılının özellikle ikinci yarısından itibaren hissedilmeye başlanmıştır (Ertuğrul ve diğerleri, 2010, s.63).

Küresel finansal krizin etkisi sadece ülkelerin bankacılık sektörü ve finansal piyasaları üzerinde olmamıştır. Bu krizle birlikte çeşitli düzenleyici kuruluşlar tarafından da düzenlemeler yapılmış ve buna bağlı olarak denetim mesleği de önemli ölçüde etkilenmiş ve daha ihtiyatlı düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda Avrupa Komisyonu 2010’da, IFAC tarafından 2010’da, PCAOB tarafından da 2011 ve 2014’de denetçi görüşü ve özellikle de işletmenin sürekliliği konularına odaklanılmıştır (Sanoran, 2018, s.164). Türkiye’de ise Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından BDS 570 “İşletmenin Sürekliliği” ile ilgili düzenleme yayınlanmıştır. Yapılan bu düzenleme ile denetçilerin işletmelerin sürekliliğini değerlendirmelerine ilişkin sorumluluklar getirilmiştir. Ayrıca hazırlanacak denetçi raporlarında da müşteri işletmelerin sürekliliği ile ilgili önemli belirsizlik olması halinde görüş verilmesi gerektiği belirtilmiş ve bu görüşe ilişkin örneklere yer verilmiştir.

Küresel kriz nedeniyle iş dünyası ve yasal düzenlemelerdeki değişiklikler nedeniyle denetçilerin süreklilikle ilgili raporlamaları da önemli ölçüde etkilenmiştir. Şöyle ki, küresel krizle birlikte artan süreklilik riskine bağlı olarak denetim riskleri de yükselmiştir. Buna bağlı olarak da denetçiler tarafından hazırlanan denetçi raporlarında işletmelerin sürekliliğine yönelik görüşlerin veya durumların açıklanması gerekli hale gelmiştir (Xu, Jiang, Fargher ve Carson, 2011). Nitekim daha önce yaşanmış olan Enron skandalı nedeniyle işletmenin sürekliliğine ilişkin görüş ve raporlama önemli hale gelmiştir. Literatürde Geiger, Raghunandan ve Rama (2005), Nogler (2008), Feldmann ve Read (2010), Fargher ve Jiang (2008) yapılmış olan çalışmalarda, işletmelerin sürekliliğine yönelik görüşlerdeki doğruluk oranının krizlerden etkilendiğini ortaya konmuştur.

Dünyada yaşanmış olan Enron skandalından sonra denetçiler, kriz döneminden sonra ortaya çıkabilecek dava riskini azaltmak, itibarlarını artırmak ve düzenleyici kurumların incelemelerini azaltmak için daha ihtiyatlı davranmaya başlamışlardır (Geiger ve diğerleri, 2005, s.21-22; Fargher ve Jiang, 2008, s.55-56). Bu nedenle de kriz döneminde denetçiler, davalardan kaçınmak amacıyla daha nitelikli denetim raporları hazırlayabilmekte (Pinnuck, 2012, s.7) ve buna bağlı olarak da süreklilikle ilgili görüş verme olasılıkları artmaktadır (Carcello ve Palmrose 1994; LaSalle ve Anandarajan, 1996; Herbohn ve Rangunathan, 2008).

Bu çalışmada yaşanmış olan son küresel finansal krizin Türkiye’de denetçilerin ihtiyatlılıkları üzerindeki etkileri ile finansal kriz öncesi ile kriz dönemi arasındaki ilişki incelenmiştir.

Literatür Taraması

Krizle birlikte azalan satışlar nedeniyle çok sayıda işletme, ek finansman kaynağına ihtiyaç duymuştur. Ancak finans kuruluşları, en güçlü müşterileri dışındaki işletmelere kredi verme konusunda isteksiz davranmıştır. Bu durum, bazı işletmelerin ihtiyaç duymuş olduğu likiditeyi sağlayamamasına neden olmuştur. Yaşanmış olan likidite sorunu da işletmelerin hayatlarını sürdürme becerisini etkilemiştir. Bunun sonucu ise denetçileri, işletmelerin sürekliliğine yönelik değerlendirmelerde daha ihtiyatlı davranmaya yönlendirmiştir (Beams ve Yan, 2015, s.162).

Denetçiler tarafından işletmelerin finansal tablolarıyla ilgili verdikleri görüşlerde sürekliliğe dikkat çekmeleri, finansal tablo kullanıcıları açısından önemlidir ve bir uyarı niteliği taşımaktadır. Şöyle ki, görüşte yer alan süreklilikle ilgili değerlendirmeler, işletmelerin yeni kaynak (özsermaye veya yeni kredi) bulmalarını zorlaştırabilmektedir. Bu zorluklar da işletmelerin yeni kaynaklara erişimini sınırlandırdığı için finansal açıdan başarısızlık riskini artırmaktadır (Beams ve Yan, 2015, s.161). Bu tür bir işletmenin iflas etmesi veya iflas için yasal başvuruda bulunması durumunda finansal tablo kullanıcıları, denetçi raporlarındaki bilgiler sayesinde daha hazırlıklı olacaklardır (Chen ve Church, 1996, s.118). Ancak Feldmann ve Read (2010) yaptıkları çalışmada iflas başvurusunda bulunan işletmelerin yüzde 40'ından fazlasının iflas başvurusunda bulunmadan önce süreklilikle ilgili bir denetçi görüşü almadığını tespit etmişlerdir.

Son yaşanmış olan finansal kriz, raporlama ve denetimle ilgili düzenlemeleri özellikle de ihtiyatlılık konusunu etkilemiş ve bu konuyla ilgili çeşitli regülasyonlar yapılmıştır. Finansal kriz ile denetici ihtiyatlılığı arasındaki ilişki, literatürdeki çalışmalarda incelenmiştir.

Geiger ve diğerleri (2005) işletmenin sürekliliği ile ilgili denetçi görüşlerindeki Tip II hatasını (iflas ettiği halde denetçi tarafından süreklilikle ilgili görüş verilmemiş gözlemler) incelemişlerdir. Yaptıkları çalışmada, denetçilerin 1991-1992 yıllarındaki resesyondaki toparlanma dönemine kıyasla 2002-2003 yıllarında iflasa giren işletmelerde süreklilikle ilgili görüş verme olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Benzer şekilde Fargher ve Jiang (2008) de yaptıkları çalışmada, 2000-2002 yılları öncesi ve sonrasında süreklilikle ilgili görüşleri incelemişlerdir. Bu çalışmada, artan denetçi ihtiyatlılığı ile tutarlı bir şekilde, denetçilerin kriz döneminden hemen sonra finansal açıdan sıkıntılı (stresli) işletmelerde süreklilikle ilgili görüş verme olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, Avustralya'da denetçilerin işletmenin sürekliliğine yönelik raporlama davranışlarının 2004-2005 yıllarında, 2001 yılı öncesi seviyesine döndüğü bulunmuştur. Bunun yanında Enron skandalını takiben artan denetçi ihtiyatlılığı nedeniyle süreklilikle ilgili denetçi görüşü verilmesi, 2002-2003 yıllarında önemli ölçüde artmış olduğu ancak takip eden dönemlerde kriz öncesi seviyeye geri döndüğü ortaya konulmuştur. Benzer çalışmalar Carey, Kortum ve Moroney (2012), Feldmann ve Read (2010) tarafından da yapılmıştır.

Herrmann, Pornupatham ve Vichitsarawong (2008) yaptıkları çalışmada Tayland'da finansal kriz öncesi ve sonrası dönemlerde dört büyük ve dört büyük olmayan denetim firmaları tarafından denetlenen işletmeler arasındaki ihtiyatlılık farklılıklarını incelemişlerdir. Elde edilen bulgular, Asya'da yaşanan finansal krizin ihtiyatlılıkta önemli bir artış olduğunu göstermektedir. Ayrıca dört büyük denetim firmasının, dört büyük olmayan denetim firmalarına göre kötü haberlere daha duyarlı oldukları ifade edilmiştir. Kriz sonrası dönemde ise hem dört büyük, hem de dört büyük olmayan denetim firmalarının daha ihtiyatlı kazançlar raporladığı belirlenmiştir. Bu nedenle de kriz sonrası dönemde dört büyükler ile olmayanlar arasında ihtiyatlılık bakımından farklılık tespit edilmemiştir.

Feldmann ve Read (2010) yaptıkları çalışmada 2000-2008 yılları arasında iflas başvurusunda bulunan 565 işletmenin denetçi görüşlerini incelemişlerdir. Yapılan araştırmada 2002-2003 yıllarında süreklilikle ilgili görüşlerin 2000-2001 yıllarına kıyasla hızlı bir artış eğilimi gösterdiği, ancak takip eden dönemlerde ise bu davranışın azaldığı ve Enron skandalı öncesi seviyeye geri döndüğü ifade edilmiştir.

Carey ve diğerleri (2012) Avustralya’da süreklilikle ilgili raporlamaların doğruluğunu 1995-1996 yılları öncesi ve 2004-2005 yıllarındaki Enron skandalı sonrası olmak üzere Tip I hatalarını karşılaştırarak incelemiştir. Denetçilerin 2001 yılından sonra da süreklilikle ilgili raporlamaya yönelik davranışlarını sürdürdükleri tespit edilmiştir.

Xu ve diğerleri (2011) yaptıkları çalışmada krizin Avustralya’daki 2005–2009 dönemindeki denetçi görüşlerini incelenerek görüşlerin nasıl etkilendiği araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre süreklilikle ilgili görüşlerin artmış olduğu, bu artışın 2005-2007 yıllarında %12, 2008 yılında %18 ve 2009 yılında ise %22’ye ulaştığı ifade edilmiştir. Benzer şekilde Xu ve diğerleri (2013) yaptıkları çalışmada Avustralya’da borsada işlem gören işletmeler için küresel finansal kriz öncesi döneme kıyasla, kriz döneminde daha yüksek düzeyde süreklilikle ilgili görüş verildiğini tespit etmiştir.

Vichitsarawong ve Eng (2010) yaptıkları çalışmada Hong Kong, Malezya, Singapur ve Tayland’daki 1997 yılında ortaya çıkan Asya finansal krizi dönemindeki ihtiyatlılığı ve kazançları incelemiştir. Yapılan çalışmada iyi haberleri bildirmede yöneticilerin daha agresif oldukları, ancak finansal kriz döneminde ise kötü haberlerin bildirimini geciktirildiği ifade edilmiştir. Bu çalışmada kriz döneminde ihtiyatlılığın ve kazançların zamanlılığının düşük olduğu ancak kriz sonrası dönemde iyileştiği tespit edilmiştir.

Beams ve Yan (2015) yaptıkları çalışmada 2007 yılındaki küresel finansal krizin süreklilik riskine yönelik görüşlere bağlı olarak ihtiyatlılık üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu çalışmada süreklilikle ilgili denetçi görüşlerindeki değişiklikleri tespit etmek amacıyla Amerika’da 2005-2011 yılları arasında finansal açıdan riskli işletmeler üzerinde incelemeler yapılmıştır. Yapılan çalışmada ihtiyatlılığın artmış olduğu tespit edilmiştir. İhtiyatlılıktaki artış ise hem dört büyük olan, hem de olmayan denetim firmaları için de söz konusu olmuştur. Ancak finansal krizin etkisi hafiflediğinde ise ihtiyatlılığın da normale döndüğü görülmüştür.

Sanoran (2018), Amerika’da faaliyet gösteren işletmelerden örneklem seçerek süreklilikle ilgili görüşlerdeki doğruluk düzeyini incelemiştir. Bu amaçla 2005-2006 yıllarını kriz öncesi, 2007-2008 yıllarını kriz dönemi ve 2009-2010 yıllarını da kriz sonrası olarak belirlemiştir. Denetçi raporlarına ilişkin Tip I (süreklilik ile ilgili sorun olmadığı halde yanlış sınıflandırılan gözlemler) ve Tip II hatalarının (Takip eden dönemlerde iflas etmesine rağmen süreklilikle ilgili sorun olmadığı ile ilgili yanlış sınıflandırılan gözlemler) kriz döneminde, kriz öncesi ve sonrası dönemlere kıyasla önemli düzeyde düşük olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, süreklilikle ilgili denetçi görüşlerine yönelik Tip I hatalarının, kriz öncesi ve kriz dönemlerine kıyasla kriz sonrası dönemde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca denetim firmalarının dört büyük olup olmamasına göre sonuçların farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Shahzad, Pouw, Rubbaniy ve El-Temtamy (2018), son küresel finansal krizin denetim kalitesi üzerine yapmış olduğu etkiyi araştırmışlardır. Yapılan çalışmada denetim firmasının dört büyük olup olmamasının denetim kalitesi üzerinde anlamlı etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada kullanılan veriler, Refinitiv Eikon veri tabanı ve BIST veri tabanı kullanılarak 2005-2011 yıllarında BIST’te faaliyet gösteren 138 şirketlerin verilerinden elde edilmiştir. Analize inşaat sektöründen 2, savunma sektöründen 1, enerji sektöründen 4, imalat sektöründen 106, gayrimenkul sektöründen 2, teknoloji sektöründen 9, ulaşım ve telekomünikasyon sektöründen 4, toptan, perakende, turizm ve otelcilik sektöründen 10 şirket dahil edilmiştir. 2005-2011 yılları arasında sürekli işlem gören ve verilerine ulaşılabilen 138 işletme üzerinden analiz işlemi gerçekleştirilmiş olduğundan bu dönem aralığı içinde Borsa İstanbul’a dahil olan veya kotadan çıkanlar araştırmaya dahil edilmemiştir. Bunun yanında bankacılık, sigortacılık gibi taksonomisi farklı olan işletmeler de analize dahil edilmemiştir.

Çalışmada aşağıdaki soruların cevapları araştırılmıştır:

1. Finansal kriz döneminde işletmelerde süreklilik riskine yönelik bir artış ortaya çıkmış mıdır?
2. Finansal kriz döneminde denetçiler daha ihtiyatlı davranmış mıdır?

Literatürde yer alan çalışmalar, süreklilikle ilgili belirsizliklerin denetçi görüşlerini ve raporlama kalitesini etkilediğini göstermektedir. Bu nedenle denetçiler süreklilikle ilgili değerlendirmelerde bulunurken tüm faktörleri göz önünde bulundurmaktadır. Ancak bu faktörlerin bir kısmı niceliksel, bir kısmı ise niteliksel faktörleri içermektedir. Literatürde işletmelerin sürekliliğine ilişkin raporlamada (denetçi görüşünde) niceliksel değerlendirme yapmak amacıyla iflas tahminine yönelik modeller geliştirilmiştir.

Çalışmada bağlı değişken olarak işletmelerin süreklilik risk değerlendirmeleri esas alınmıştır. Bu amaçla da analize dahil edilen işletmelerin sürekliliğinin değerlendirmesinde gözlemler (0, 1) şeklinde etiketlenmiştir. Buna göre 0 değeri süreklilik varsayımının geçerli olduğu gözlemleri, 1 değeri ise sürekliliğinin zedelendiği gözlemleri temsil etmektedir. Çalışmada kullanılan gözlemlerin sınıflandırmasında aşağıdaki kriterler (Martens, Bruynseels, Baesens, Willekens ve Vanthienen, 2008; Chen ve Church, 1992; DeFond., Hun ve Subramanyam, 2002; Beams ve Yan, 2015) kullanılmış olup, bu kriterlerin en az ikisini karşılayan gözlemlerde süreklilik varsayımının zedelendiği kabul edilmiştir.

- Süreklilik ile ilgili denetçi görüşünde yer alan açıklamalar
- Faaliyet zararı
- İşletme faaliyetlerinden negatif nakit akışı
- Z score kriteri

Bu çalışmada iflas riskinin tespitinin tahminlenmesine yönelik Eikon Refinitiv tarafından yayınlanmış Altman'ın "Z Score" değerleri kullanılmıştır. Bu değerler, finansal açıdan riskli işletmelerin tespitinde kullanılmaktadır.

Kriz döneminde finansal açıdan sıkıntılı işletmelerin sayısının artışı beklenmekte ve buna bağlı olarak denetçilerin süreklilikle ilgili görüş raporlama sayılarının da artması beklenmektedir (Beams ve Yan, 2015, s.163).

Araştırmanın amacı doğrultusunda kriz öncesi, kriz dönemi ve kriz sonrası dönemler ikili değişken (0,1) olarak analize dahil edilmiştir.

Literatürde yer alan çalışmalarla uyumlu bir şekilde süreklilik riskinin tespitine yönelik olarak bazı kontrol değişkenleri analize dahil edilmiştir.

- Önceki araştırmalarda, süreklilik ile ilgili değerlendirmelerin daha uzun süreli denetim raporlama gecikmeleri ile ilişkili olduğunu ortaya konmuştur (Ettredge, Li ve Sun, 2006, Beams ve Yan, 2015). Bu ilişkiyi kontrol etmek için, bilanço tarihinden denetçi raporu tarihine kadar olan gün sayısı modele dahil edilmiştir. Xu, Carson, Fargher ve Jiang (2013) ise yapmış olduğu çalışmada böyle bir ilişki tespit edememiştir.
- Analize dahil edilen işletmelerin gözlem yıllarına ilişkin yıllık hisse getirileri (Xu ve diğerleri, 2013) ile yıllık standart sapmaları ve kaldıraç oranı da analize dahil edilmiştir. Önceki çalışmalarda yüksek volatilité ve kaldıraç oranı ile süreklilik değerlendirmesi arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir (DeFond ve diğerleri, 2002; Beams ve Yan, 2015).
- Literatürde yer alan çalışmaların bazılarında dört büyük denetim firması tarafından denetlenme ile süreklilik değerlendirmesi arasında ilişki olduğu açıklanmıştır. Şöyle ki, bazı araştırmacılar göre dört büyük denetim firması tarafından süreklilikle ilgili denetçi görüşü verilme olasılığının daha yüksek

olduğu (Behn, Kaplan ve Krumwiede, 2001), bazıları ise böyle bir ilişkinin olmadığını (Geiger ve diğerleri, 2005; Herrmann ve diğerleri, 2008; Feldmann ve Read, 2010; Xu ve diğerleri, 2013) ifade etmişlerdir.

- Modele ayrıca aktif karlılık oranı, toplam varlıkların doğal algoritması (Xu ve diğerleri, 2013; Beams ve Yan, 2015), finansal yatırımların toplam aktif içindeki oranı (Beams ve Yan, 2015), piyasa değerinin doğal algoritması (Herrmann ve diğerleri, 2008), hisse başına kazanç (Herrmann ve diğerleri, 2008), cari oran (Chen ve Church, 1992; Xu ve diğerleri, 2013) da kontrol değişkeni olarak dahil edilmiştir.

Yukarıda açıklanan ilk araştırma sorusunu test etmek amacıyla analize dahil edilen işletmelerin verileri dikkate alınarak 2005-2006 yılları kriz öncesi, 2008-2009 yılları kriz dönemi olarak ayrıştırılmıştır. 2007 yılı ise geçiş dönemi olduğundan herhangi bir gruba dahil edilmemiştir. İlk araştırma konusunun testi için kriz öncesi ile kriz dönemindeki veriler t-testi ile analiz edilmiştir. Bu amaçla öncelikle veriler arasında çoklu bağlantı olup olmadığı incelenmiştir.

İkinci araştırma sorusu için finansal kriz sırasında denetçilerin daha ihtiyatlı olup olmadığını test etmek için lojistik regresyon modeli kullanılmıştır. Kullanılan modelde bağımlı değişken olarak süreklilik risk değerlendirilmesini temsil eden ikili değişken esas alınmıştır. Diğer bir ifadeyle analize dahil edilen işletmeler, süreklilik riski olup olmamasına göre sınıflandırılmıştır. Bu amaçla da modele 2008-2009 yıllarına ilişkin gözlemleri içeren kriz dönemi (0, 1) dahil edilmiştir. 1 değeri, kriz dönemine ilişkin gözlemleri, 0 değeri ise diğer gözlemleri içermektedir. Bu çalışmada önceki çalışmalarda da açıklandığı üzere kriz döneminde daha yüksek oranda süreklilik riskinin ortaya çıkması beklenmektedir. Bu nedenle de modele ilave edilen kriz dönemi ikili değişkeninin anlamlı olacağı tahmin edilmektedir.

Ayrıca 2005-2006 kriz öncesi dönem gözlemleri, kriz dönemi ve kriz sonrası dönemlerle karşılaştırılmıştır. Kriz sonrası döneme ilişkin gözlemler 2010-2011 yıllarını kapsamaktadır. Modele, 2010-2011 yıllarına ilişkin gözlemler (0, 1) dahil edilmiştir. 1 değeri, kriz sonrasına ilişkin gözlemleri, 0 değeri ise diğer gözlemleri içermektedir. Yine önceki çalışmalarla uyumlu olacak şekilde kriz sonrası dönem ile kriz öncesi dönem arasında anlamlı bir fark beklenmemektedir. Bunun yanında 2007 yılı geçiş dönemi olduğundan her iki gruba da dahil edilmemiştir.

Yukarıda açıklanan tüm değişkenler önceki araştırmalardan elde edilmiştir. Bu değişkenler, işletmelerin sürekliliğini etkileyen faktörler olarak literatürde yer almaktadır. İkinci araştırma sorunu test etmek amacıyla aşağıdaki lojistik regresyon modeli oluşturulmuştur:

$$SRKL = \beta_0 + \beta_1 * DNTS + \beta_2 * FINY + \beta_3 * HISG + \beta_4 * VOLA + \beta_5 * HSBK + \beta_6 * LNTA + \beta_7 * LNPD + \beta_8 * KALD + \beta_9 * AKTK + \beta_{10} * CARO + \beta_{11} * BIG4 + \beta_{12} * KRZ + \beta_{13} * KRZS + \epsilon$$

SRKL : Süreklilik riski; 1 ise süreklilik riskini, 0 ise diğer durumu ifade etmektedir. Yukarıda açıklandığı üzere en az iki değişkeni karşılayan gözlemler 1 olarak etiketlenmiştir.

DNTS : Bilanço tarihi ile denetçi raporu tarihi arasındaki süreyi (günü) ifade etmektedir.

FINY : Kısa ve uzun vadeli finansal yatırımların toplam aktif içindeki oranını ifade etmektedir.

HISG : Bir yıllık hisse getirisini ifade etmektedir.

VOLA : Hisselerdeki yıllık standart sapmayı ifade etmektedir.

HSBK : Hisse başına kazanç oranını ifade etmektedir.

LNTA : Toplam aktifin doğal logaritmasını ifade etmektedir.

LNPD : Piyasa değerinin toplam değerini ifade etmektedir.

KALD : Kaldıraç oranını ifade etmektedir.

AKTK : Aktif karlılık oranını ifade etmektedir.

CARO : Cari oranı ifade etmektedir.

BIG4 : 1 ise dört büyük denetim firması tarafından görüş verildiğini, 0 ise diğer denetim firmaları tarafından görüş verildiğini ifade etmektedir.

KRZ : 1 kriz dönemini (2008-2009), 0 diğer dönemleri ifade etmektedir.

KRZS : 1 kriz sonrası dönemini (2010-2011), 0 diğer dönemleri ifade etmektedir.

Bulgular ve Tartışma

Tablo 1’de yıllar itibarıyla süreklilik riski içeren gözlemlere ilişkin bilgiler sunulmuştur. 2005-2011 yılları arasında toplam 277 gözlem (%29) süreklilik açısından riskli olarak etiketlenmiştir. Süreklilikle ilgili tespit küresel krizin başlangıcından önce 28 ile en az seviyede iken, kriz döneminde (2008-2009) en üst seviyeye çıkmış ve kriz sonrası dönemde kriz öncesi seviyeye doğru gerilemeye başlamıştır. Bu tespit literatürde yapılmış olan çalışmaları teyit etmektedir (Carcello ve Palmrose, 1994; LaSalle ve Anandarajan, 1996; Geiger ve diğerleri, 2005; Fargher ve Jiang, 2008; Herbohn ve Ragnathan, 2008; Fargher ve Jiang, 2008; Feldmann ve Read, 2010; Vichitsarawong ve Eng, 2010; Xu ve diğerleri, 2011; Carey ve diğerleri, 2012; Beams ve Yan, 2015).

Tablo 1
Süreklilik Riski İçeren Gözlemler

Yıllar	Toplam gözlem sayısı	Süreklilik riski içeren gözlemler	Süreklilik riski içeren gözlemlerin yüzdeleri
2005	138	42	%30
2006	138	28	%20
2007	138	36	%26
2008	138	48	%35
2009	138	45	%33
2010	138	40	%29
2011	138	38	%28
Toplam	966	277	%29

Tablo 1’deki veriler; kriz sonrası dönemdeki süreklilik riski içeren gözlemlerin, kriz dönemine göre azalmış olduğunu göstermektedir. Bu durum, kriz sonrası dönemin tamamen kriz öncesi olan 2006 yılına dönemediğini ifade etmektedir. Bunun nedeni ise, denetçilerin ihtiyatlılıklarını devam ettiriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki; denetçi raporlarında 2005 yılında 9 gözlemlerle ilgili süreklilikle ilgili görüş verilirken, 2006 yılında 11, 2007 yılında 9, 2008 yılında 14, 2009 yılında 15, 2010 yılında 12 ve 2011 yılında 10 işletme için süreklilikle ilgili görüş açıklanmıştır. Bu durum, kriz sonrası hazırlanmış olan denetçi raporlarında denetçilerin ihtiyatlılığının devam ettiğini, ancak kriz dönemine göre azalmış olduğunu göstermektedir. Bu bulgu da literatürde yer alan çalışmaları teyit etmektedir (Fargher ve Jiang, 2008; Xu ve diğerleri, 2011; Beams ve Yan, 2015).

Çalışmanın iki temel sorusunu test etmeden önce önceki literatüre göre seçilmiş olan değişkenler arasında çoklu bağlantı olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla korelasyon analizi yapılmıştır. Hair, Black, Babin, Anderson ve Latham (2010) ve Tabachnick ve Fidell (2007) değişkenler arasında %90’ın üstünde ilişki tespit edilmesi durumunda çoklu bağlantının varlığını ifade etmişlerdir. Yapılan analiz sonucunda %90’ın üzerinde korelasyon ilişkisi olan değişken tespit edilmemiştir.

Çalışmanın ilk sorusu olan finansal kriz dönemi ile kriz öncesi dönem arasında bir ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla t-testi kullanılmıştır. Bunun için süreklilik riski içeren gözlemlerin yüzdeleri kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2
t-testi Bulguları

Değişken	Finansal kriz öncesi dönem (2005-2006) ortalaması	Finansal kriz dönem (2008-2009) ortalaması	Ortalamadaki farklılık	t-değeri	p-değeri (two-tailed)
SRKL	0,3370	0,2536	0,8333	2,091	0,284

Literatürde Beams ve Yan (2015) kriz öncesi ile kriz dönemi arasında anlamlı ilişki bulmuştur. Ancak Tablo 2’deki bulgu, Türkiye’de seçilen örneklem açısından kriz öncesi dönem ile kriz dönemi arasında anlamlı bir farklılığın oluşmadığını göstermektedir. Bu durum, finansal krizin Türkiye’yi daha az etkilemiş olduğunun bir göstergesi olabilir.

İkinci sorunun test edilmesi amacıyla lojistik regresyon yöntemi kullanılmıştır. Lojistik regresyon analizinin sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3
Lojistik Regresyon Analiz Bulguları

Değişkenler	Beklenen yön	Katsayı	p-değeri
KRZ	+	0,244	0,363
KRZS	?	0,166	0,469
DNTS	+	-0,003	0,607
FINY	-	-0,298	0,735
HISG	-	-0,010	0,507
VOLA	+	0,001	0,981
HSBK	-	0,005	0,907
LNTA	?	0,383	(**)0,014
LNPD	?	-0,803	(*)0,000
KALD	+	0,687	0,186
AKTK	-	-22,861	(*)0,000
CARO	-	-0,102	(**)0,028
BIG4	?	-0,329	0,153

(*) %1 düzeyinde anlamlı (**) %5 düzeyinde anlamlı

Lojistik regresyon analizine göre KRZ ve KRSZ değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Bunun nedeni, kriz dönemi ile kriz sonrası dönem arasında denetçilerin ihtiyatlı davranışlarının devam etmesidir. Kriz sonrası dönemde ihtiyatlılık konusundan hafif bir azalma olsa da bu durum istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Piyasa değerinin doğal logaritması ile aktif karlılık oranı değişkenleri %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı çıkarken, toplam varlıkların doğal logaritması ile cari oran değişkenleri de %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bunun yanında literatürle uyumlu şekilde dört büyük denetim firması tarafından görüş verilirken verilmeme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (Geiger ve diğerleri, 2005; Herrmann ve diğerleri, 2008; Feldmann ve Read, 2010; Xu ve diğerleri, 2013, Shahzad ve diğerleri 2018).

Sonuç

Bu çalışmada 2007 yılında başlamış olan küresel finansal krizin denetçi ihtiyatlılığı üzerine etkisi incelenmiştir. Bu amaçla finansal kriz öncesi ile kriz dönemi arasında ilişki olup olmadığı ve kriz sonrası denetçi ihtiyatlılığında bir değişim olup olmadığı araştırılmıştır.

Yapılan çalışmada denetçiler tarafından kriz döneminde (2008-2009), kriz öncesi (2005-2006) ve kriz sonrası (2010-2011) döneme göre süreklilikle ilgili daha fazla görüş verdikleri tespit edilmiştir. Bunun yanında kriz sonrası dönemde kriz dönemine göre süreklilikle ilgili değerlendirmelerde azalma görülmüştür. Bu tespit de literatürle uyumlu olduğu belirlenmiştir. Ancak kriz öncesi ile kriz dönemi arasında ve kriz sonrası ile kriz dönemi arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmemiştir. Diğer bir ifadeyle denetçilerin ihtiyatlılığı kriz sonrasında kriz dönemine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermemiştir.

Kriz dönemi ile kriz sonrası döneme göre analize dahil edilen gözlemler açısından işletmelerin piyasa değerleri, toplam aktif tutarları, aktif karlılık oranları ve cari oranları önemli düzeyde değişim göstermiştir. Bunun yanında dört büyük denetim firması tarafından görüş verilirken verilmemesi açısından da anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Bu çalışma 2005-2011 yılları arasında kesintisiz faaliyet gösteren ve verilerine ulaşılabilen 138 işletmeyi kapsamaktadır. Analize dahil edilen şirketler, takip eden dönemde de faaliyetlerine devam etmiştir. Çalışmada taksonomisi farklı olan finans sektörü ile verilerine ulaşılabilen veya 2005-2011 yılları arasında kesintisiz işlem görmemiş işletmeler analize dahil edilmemiştir. Bu nedenle analize dahil edilmeyen sektörlerin/işletmeler için bulgular genelleştirilememektedir. Gelecek çalışmaların tüm sektörleri kapsayacak şekilde yapılması Türkiye hakkında daha genel bir görünüm sağlayacaktır.

Kaynakça

- Al-Hroot, Y. A. K., Al-Qudah, L. A. M. ve Alkharabsha, F. I. A. (2017). The effect of the global financial crisis on the level of accounting conservatism in commercial banks: Evidence from Jordan. *International Journal of Business and Management*, 12(2), 151-159, doi: 10.5539/ijbm.v12n2p151
- Beams, J. ve Yan, Y. C. (2015). The effect of financial crisis on auditor conservatism: US evidence. *Accounting Research Journal*, 28(2), 160-171, doi: 10.1108/ARJ-06-2013-0033
- Behn, B. K., Kaplan, S. E. ve Krumwiede, K. R. (2001). Further evidence on the auditor's going-concern report: The influence of management plans. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 20(1), 13-28. doi: 10.2308/aud.2001.20.1.13
- Carcello, J. V. ve Palmrose, Z. V. (1994). Auditor litigation and modified reporting on bankrupt clients. *Journal of Accounting Research*, 32, 1-30. doi: 10.2307/2491436
- Carey, P., Kortum, S. ve Moroney, R. (2012). Auditors' going-concern-modified opinions after 2001: Measuring reporting accuracy. *Accounting and Finance*, 52, 1041-1059. doi: 10.1111/j.1467-629X.2011.00436.x
- Chen, K. C. W. ve Church, B. K. (1992). Default on debt obligations and the issuance of going-concern opinions. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 11(2), 30-49. Erişim Adresi: <https://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=03c5bfbc-239b-40b9-afa2-d2a2230e2a83%40sdc-v-sessmgr01>
- Chen, K C. W. ve Church, B K. (1996). Going concern opinions and the market's reaction to bankruptcy filings. *The Accounting Review*, 71(1), 117-128. Erişim Adresi: <https://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=03c5bfbc-239b-40b9-afa2-d2a2230e2a83%40sdc-v-sessmgr01>
- DeFond, M. L., Hun, K. R. ve Subramanyam, K. R. (2002). Do non-audit service fees impair auditor independence? Evidence from going concern audit opinions. *Journal of Accounting Research*, 40(4), 1247-1274. doi: 10.1111/1475-679X.00088
- Ertuğrul, C., İpek, E. ve Çolak, O. (2010). Küresel mali krizin türkiye ekonomisine etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(13), 59-72. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/203476>
- Ettredge, M. L., Li, C. ve Sun, L. (2006). The impact of SOX Section 404 internal control quality assessment on audit delay in the SOX era. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 25(2), 1-23. doi: 10.2308/aud.2006.25.2.1
- Fargher, N. L. ve Jiang, L. (2008). Changes in the audit environment and auditors' propensity to issue going-concern opinions. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 27(2), 55-77. doi: 10.2308/aud.2008.27.2.55
- Feldmann, D. A. ve Read, W. J. (2010). Auditor conservatism after Enron. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 29(1), 267-278. doi: 10.2308/aud.2010.29.1.267

- Geiger, M. A., Raghunandan, K. ve Rama, D. V. (2005). Recent changes in the association between bankruptcies and prior audit opinions. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 24(1), 21-35. doi: 10.2308/aud.2005.24.1.21
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E. ve Latham, R. (2010). *Multivariate data analysis*. Seventh Edition. USA: Pearson Prentice Hall.
- Herbohn, K. ve Rangunathan, V. (2008). Auditor reporting and earnings management: Some additional evidence. *Accounting and Finance*, 48, 575-601. doi: 10.1111/j.1467-629x.2007.00256.x
- Herrmann, D. R., Pornupatham, S. ve Vichitsarawong, T. (2008). The impact of the Asian financial crisis on auditors' conservatism. *Journal of International Accounting Research*, 7(2), 43-63. doi: 10.2308/jiar.2008.7.2.43
- LaSalle, R. E. ve Anandarajan, A. (1996). Auditors' views on the type of audit report issued to entities with going concern uncertainties. *Accounting Horizons*, 10(2), 51-72.
- Martens, D., Bruynseels, L., Baesens, B., Willekens, M. ve Vanthienen, J. (2008). Predicting going concern opinion with data mining. *Decision Support Systems*, 45, 765-777. doi: 10.1016/j.dss.2008.01.003
- Nogler, G. E. (2008). Going concern modifications, CPA firm size, and the Enron effect. *Managerial Auditing Journal*, 23(1), 51-67. doi: 10.1108/02686900810838164
- Öztürk, S. ve Gövdere, B. (2010). Küresel finansal kriz ve Türkiye ekonomisine etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 377-397.
- Pinnuck, M. (2012). A review of the role of financial reporting in the global financial crisis. *Australian Accounting Review*, 22(60), 1-14. doi: 10.1111/j.1835-2561.2011.00155.x
- Sanoran, K. (2018). Auditors' going concern reporting accuracy during and after the global financial crisis. *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 14(2), 164-178. doi: 10.1016/j.jcae.2018.05.005
- Shahzad, K., Pouw, T., Rubbaniy, G. ve El-Temtamy, O. (2018). Audit quality during the global financial crisis: The investors' perspective. *Research in International Business and Finance*, 45, 94-105. doi: 10.1016/j.ribaf.2017.07.137
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Fifth Edition. USA: Pearson/ Allyn veBacon
- Terzi, S., Atmaca, M. ve Öktem, B. (2016). İşletmenin sürekliliği varsayımının değerlendirilmesi: Borsa İstanbul (BİST) sınaî endeksi örneği. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45), 515-535. doi: 10.14783/od.v12i45.1000020024
- Vichitsarawong, T. (2010). The impact of the asian financial crisis on conservatism and timeliness of earnings: Evidence from Hong Kong, Malaysia, Singapore, and Thailand. *Journal of International Financial Management and Accounting*, 21(1), 32-60. doi: 10.1111/j.1467-646X.2009.01035.x

- Xu, Y., Jiang, A. L., Fargher, N. ve Carson, E. (2011). Audit reports in Australia during the global financial crisis. *Australian Accounting Review*, 21(56), 22-31. doi: 10.1111/j.1835-2561.2010.00118.x
- Xu, Y., Carson, E., Fargher, N. ve Jiang, L. (2013). Responses by Australian auditors to the global financial crisis. *Accounting and Finance*, 53, 301-338. doi: 10.1111/j.1467-629X.2011.00459.x

Extended Abstract

Purpose

The purpose of this study is to examine the effect of the global financial crisis that started in 2007 on auditor conservatism in Turkey.

Design and Methodology

We used 138 companies traded in Borsa Istanbul between 2005-2011 in the analysis. We selected the variables used in the research from studies in the literature.

In the study, we analyzed the answers to the following questions:

1. Has there been an increase in the continuity risk in businesses during the financial crisis?
2. Have the auditors been more conservative during the financial crisis?

We implemented the logistic regression model to test whether the financial crisis has an impact on auditor prudence. In addition, we applied a t-test to test whether there is a relationship between pre-crisis (2005-2006) and crisis period (2008-2009).

Findings

First of all, we examined whether there were multiple connections among the selected variables. We performed correlation analysis for this purpose. Hair et al. (2010) and Tabachnick and Fidell (2007) stated the existence of multiple connections in the case of a relationship over 90% between variables. As a result of the analysis, we detected no variable with a correlation relationship of more than 90%.

As a result of the study, we observed that the auditors acted more cautiously about the continuity in the crisis period in line with the literature, and this situation continued after the crisis (2010-2011). However, we found that the views on the continuity after the crisis stretched more than the crisis period.

We applied the percentages of observations containing continuity risk for the t-test used to test the first question of the study. We concluded no significant difference in the t-test results to determine whether there was a statistically significant difference between the observations included in the analysis before and according to the crisis period.

The logistic regression model was applied to test the second question of the study. We ascertained that there is no statistically significant difference between the crisis period and the post-crisis period in terms of the conservatism of the auditors.

Besides, we concluded that the natural logarithm of the market value, the natural logarithm of the total asset, the asset profitability ratio, and the current ratio variables are statistically significant in terms of continuity assessment. In addition, whether or not Big4 audit firms gave the auditor's opinion was not observed to be statistically significant.

Research Limitations

This study did not include the finance sector with different taxonomies and the companies whose data could not be reached or processed continuously between 2005-2011. For this reason, the findings cannot be generalized for the sectors/companies not included in the analysis.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

Future studies covering all sectors will provide a more general view of Turkey.

Originality/Value

This study covers the investigation of the effect of the financial crisis in Turkey in 2007 on auditor conservatism. We concluded in this study that the financial crisis in Turkey has no impact on auditor prudence and that prudence has stretched after the crisis period.

Araştırmacı Katkısı: Serkan TERZİ (%50), İlker KIYMETLİ ŞEN (%50).